

prijs € 3,95 jaargang 28, nummer 3, september 2024

De Zuiderzeestraatweg

De leprozerie van Sint Jurriën

Een minister-president uit Harderwijk

Vittepraetje

Kwartaalblad van de historische vereniging HERDEREWICH

ISSN 1386-1481

inhoud

Van de redactie (Ed van der Heijden)	2
Elkaar ontmoeten en inspireren (Susan Wijngaard)	3
Prikbord	4
Agenda	5
De Zuiderzeestraatweg (Anita Raaphorst)	6
De Geweldige Gewelven van de Grote Kerk (Anita Raaphorst)	10
Een minister-president uit Harderwijk (Hessel Nentjes)	11
De leprozerie van Sint Jurriën in Harderwijk (Harry Schel)	14
Johannes van Hell, stadsarchivaris, schatzoeker (Govert van der Boom/Tiemen Goossens Hzn)	18
Wie de dwangburcht van de hertog wil zien moet de kelder in (Jan Ruijne)	20
Stichting Joods Erfgoed Harderwijk (Matty Moggré)	22

Van de redactie

tekst **Ed van der Heijden**

Het is vakantietijd, dus alles staat op een laag pitje. Behalve de redactie van het Vittepraetje, want het is weer gelukt om interessante artikelen over de geschiedenis van onze stad of haar inwoners te verzamelen.

Het tweede weekend van september zijn de Open Monumentendagen, met dit jaar als thema 'Erfgoed van routes, netwerken en verbindingen'. In dat kader heeft Anita Raaphorst zich verdiept in de wegen rondom Harderwijk in de loop der jaren en dan vooral in de Zuiderzeestraatweg.

We hebben sinds een paar maanden in Nederland een nieuw kabinet met premier Dick Schoof. Dat is bijzonder, want voordat hij aantrad was hij een hoge ambtenaar, zonder binding met een partij. In de parlementaire geschiedenis van ons land is dat vaker gebeurd. De laatste keer was ongeveer 115 jaar geleden en die ambtenaar kwam uit Harderwijk. Hessel Nentjes neemt u mee in die tijd en vertelt hoe Theo de Meester, ambtenaar in Nederlands-Indië, premier werd.

In Harderwijk stond aan het eind van de middeleeuwen een leprozerie, een melaatsenhuis. Dit bijzondere en onbekende onderwerp is door Harry Schel onderzocht en beschreven.

Onder restaurant Lef & Co bevindt zich een kelder, waar het resultaat van de opgravingen op de kop van de Havendam zichtbaar is gemaakt. De archeologische kelder is kortgeleden geopend. Jan Ruijne was erbij en doet verslag.

Johannes van Hell was de eerste en tevens laatste stadsarchivaris van Harderwijk. Govert van der Boom en Tiemen Goossens Hzn. hebben allebei met hem gewerkt en hebben hun gedachten aan hem opgeschreven nu Johannes van Hell is overleden.

Op gezette tijden kunnen geïnteresseerden de gewelven van de Grote Kerk bezoeken. Dat is een hele onderneming en Anita Raaphorst vertelt haar belevenissen.

De agenda is voor de komende maanden weer goed gevuld. Denkt u eraan om u op te geven voor de ALV op 11 september 2024. Ook andere informatie over activiteiten vindt u op de verenigingspagina's. Er is ook nog een oproep van de Stichting Joods Erfgoed Harderwijk.

De redactie verzoekt u een bijdrage te leveren aan het Vittepraetje en als u iets wilt aanleveren kunt u contact opnemen met de redactie.

Informatie voor een artikel kunt u onder meer vinden in het Historisch Kenniscentrum Harderwijk en bij het Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe. Beide instanties bevinden zich bij de zij-ingang van het Huis van de Stad.

Wij wensen u veel leesplezier!

BESTUUR:
Voorzitter:
Susan Wijngaard
tel: 06-51681918
Secretaris:
John Wetzels
secretaris@herderewich.nl
tel: 0341-426847
Penningmeester/ledenadministratie:
Gerit Visscher
ledenadministratie@herderewich.nl
Leden:
Willem van Sonnen (Vischpoort)
Sophie van Steenderen
Anita Raaphorst
Roeland Geertzen

REDACTIE:
redactie@herderewich.nl
Hoofdredacteur:
Ed van der Heijden
Eindredacteur:
John Wetzels
Redactieleden:
Anita Raaphorst, Jan Ruijne

VERSPREIDINGSTEAM:
Wim Buitenhuis
jowi34@solcon.nl
tel: 0341-412735
Ben Companjen

WERKGROEPEN:
Archeologie:
John ten Pierick
Commissie Straatnaamgeving:
Govert van der Boom
Commissie Ruimtelijke Kwaliteit:
Désirée van Liempt
Genealogie:
Renate Uittien-Jacobs
Kroniek van Harderwijk:
Anita Raaphorst
Hierden:
Evert Jacobs
Behoud Erfgoed:
Matty Moggré
Coördinator vrijwilligers Vischpoort:
Agnes Burema
Webmaster:
Otto Büttner
webmaster@herderewich.nl

**BIBLIOTHEEK,
HISTORISCH KENNISCENTRUM:**
Leen Karssen
bibliotheek@herderewich.nl

BEZOEK- EN POSTADRES:
Vischpoort, Schapenhoek 9,
3841 BM Harderwijk
Huismeesters Vischpoort:
Willem van Sonnen tel: 06-44050339
Jeroen Visser
huismeester@herderewich.nl
Leden en niet-leden kunnen van de
Vischpoort gebruik maken voor het vieren
van een feestje o.i.d. Informatie bij de
huismeester.

CONTACT
Voor informatie: www.herderewich.nl
IBAN: NL93 INGB 0003 0361 92

Sluiting aanleveren kopij voor het
volgende Vittepraetje is op 27 oktober 2024

OPMAAK, DRUK
gewoonton
www.gewoonton.nl

Niets uit deze uitgave mag zonder toestemming
van de redactie worden overgenomen voor com-
merciële doeleinden of ten behoeve van andere
publicaties. De redactie behoudt zich het recht
voor, in overleg met de schrijver, een artikel in te
korten. Overname van een artikel is alleen mogelijk
na toestemming van de auteur en de redactie.
Het redactiestatuut is -voor hen die daar behoefte
aan hebben- op te vragen bij het secretariaat.

AFBEELDING OP HET VOORBLAD
*De uilenbeker uit de archeologische
kelder (foto: Ruben Schipper)*

tekst **Susan Wijngaard**

Elkaar ontmoeten en inspireren

Bij dit Vittepraetje hebben jullie de agenda voor de komende Algemene Ledenvergadering (11 september) aangetroffen. Iedereen is van harte uitgenodigd om naar De Kiekmure te komen voor de vergadering, maar ook om naar de lezing van Sophie te komen luisteren en kijken. Het thema van de lezing 'Kunst op de bodem van de Zuiderzee' heeft het bestuur geïnspireerd om alle aanwezigen in de pauze te trakteren op een heerlijk broodje zoute haring, dus... mis dit niet!

Tijdens de vergadering zullen we kort terugblikken op 2023, maar vooral vooruitkijken naar de toekomst. Hoe kunnen we de rijke historie van onze stad nog beter uitdragen en tegelijk beschermen voor toekomstige generaties?

In diezelfde week zijn op zaterdag en zondag (14 en 15 september) de Open Monumentendagen, waar inwoners en bezoekers van Harderwijk en Hierden kunnen genieten van alle opengestelde monumenten. Ook wordt er dit jaar veel aandacht gegeven aan het landelijke thema 'Onderweg' en dat gaan jullie op diverse plaatsen in de stad terugzien. Tijdens de ledenvergadering zullen we de flyer met het programma uitdelen.

Zoals eerder aangegeven werkt Herderewich aan het opstellen van een Visie Gebouwd Erfgoed Harderwijk. Roeland Geertzen heeft de laatste maanden, samen met vele andere deskundigen op dit gebied, hard gewerkt om tot een heldere visie te komen. Bij de start van de Open Monumentendagen gaat Herderewich dit document aanbieden aan wethouder Martijn Pijnenburg. In dit document komen alle historische elementen in onze stad aan de orde, die onze gezamenlijke aandacht verdienen om het verhaal van Harderwijk van 1231 tot heden compleet te maken en te behouden voor de toekomst.

Ik hoop velen van jullie te ontmoeten op de Algemene Ledenvergadering op 11 september of ergens in de stad tijdens de Open Monumentendagen op 14 en 15 september.

Voor nu veel plezier met weer een prachtig Vittepraetje vol verhalen, foto's en informatie.

Wij verwelkomen nieuwe leden

Het afgelopen kwartaal hebben we weer nieuwe leden mogen verwelkomen. De dames J. Kamp en E. Bos en de heren A.T. Vermaas, C. Versluis en H. Poolen hebben zich opgegeven als lid van onze vereniging. De heren J.F. Tanghe en H.P. Roelofsen hebben een lidmaatschap cadeau gekregen. Alle nieuwe leden zijn woonachtig in Harderwijk. Allen hartelijk welkom in onze vereniging.

prikbord

EEN HERINNERING VOOR HET LEVEN

Het was een mooie dag, eind april, waarop Douwe Jozua zijn meisje Ruth bovenop de Vischpoort ten huwelijk heeft gevraagd. Ze hebben de foto's doorgestuurd met de tekst: "Het is zo'n mooie dag geweest...! Ruth en ik hebben het er steeds over. Dankjewel voor dit mooie moment."

ONTHULLING INFORMATIEBORDEN OVER SCHIETKAMP HIERDEN

Op 9 juli 2024 heeft wethouder Martijn Pijnenburg het informatiebord over Schietkamp Hierden onthuld bij het Boerenstrandje. Tevens is aan de Ooster Mheenweg te Hierden, vlak bij de Barakken, een tweede informatiebord geplaatst.

Op initiatief van SGP-raadslid Jan van Panhuis is enige jaren geleden een werkgroep opgericht om de bijzondere geschiedenis van dit schietkamp uit de Tweede Wereldoorlog vast te leggen. Het resultaat

van het werk van de werkgroep, bestaande uit Evert Jacobs en Dirk Schuurkamp (Herderewich Hierden), Johan van Sonnen (Herderewich), Marc Bouw (gemeente Harderewich), Dario Usai en Antonio Consilvio (The Vanneau Foundation) en Hans Kalfsbeek (onderzoeker), zijn de informatieborden die nu zijn geplaatst.

Op beide informatieborden wordt de unieke geschiedenis van het schietkamp en de barakken verteld en de bezoeker kan via QR-codes nog meer informatie krijgen over deze bijzondere plek. De moeite waard om te bezoeken.

RECTIFICATIE

Een opmerkelijke lezer (Henk Meeuwse) merkte op dat in het Vittepraetje van juni 2024 in het artikel van Just Walter, op pagina 7 in de linker kolom onderaan, een tikfoutje staat: Jan Maurits Quinkhard leefde niet van 1668 tot 1772, maar van 1688 tot 1772.

Verliefd op Harderewich

*Wees welkom hier in Harderewich
Welks dorpel wordt gesleten
door vriend en vreemd'ling
en door toeristen en poëten*

*Waar spijs, drank en vuur
met allen wordt gedeeld
en waar de diepste wond
met liefde wordt geheeld*

*Want het hemelse gerecht heeft ten langen leste
Harderewich gekozen als de beste*

D'ouwe

agenda

Vischpoort

De Vischpoort is in de zomermaanden op woensdagmiddag en vrijdagmiddag te bezichtigen tussen 13.30 en 16.30 uur. Iedereen kan er dan een kijkje nemen. De Vischpoort is ook open op de Hanzedagen en feestdagen. Wie de Vischpoort wil gebruiken voor een feestje of receptie kan contact opnemen met de huismeester via huismeester@herderewich.nl

donderdag 8 augustus t/m zondag 22 september

Stadsmuseum Harderewich: tentoonstelling 'Wereld van verwondering', schilderijen van Wilma Veen uit Harderewich. Zie www.stadsmuseum-harderewich.nl

woensdag 11 september

De Kiekmore, Tesselschadelaan 1: Algemene Ledenvergadering van Herderewich, met vooraf een lezing door Sophie van Steenderen: 'Kunst op de bodem van de Zuiderzee'. Graag aanmelden voor de vergadering. Zie de uitnodigingsbrief bij dit Vittepraetje, de nieuwsbrief en www.herderewich.nl

zaterdag 14 september en zondag 15 september

Open Monumentendag. Thema: 'Erfgoed van routes, netwerken en verbindingen'. www.openmonumentendag.nl/harderewich

dinsdag 17 september t/m zondag 12 januari 2025

Stadsmuseum Harderewich: tentoonstelling 'Gelaagd landschap', houtsneden en tekeningen van Siemen Dijkstra. Zie www.stadsmuseum-harderewich.nl

woensdag 30 oktober

Bottermuseum, Havendijk 3: lezing 'Visserij in Harderewich, van serieuze bedrijfstak tot nostalgisch vermaak' door Theo Bakker. Lezing met foto's en filmmateriaal. Aanvang: 19.30 uur.

woensdag 13 november

Hierdense historische avond in het Dorpshuis van Hierden. Zie nieuwsbrief en website van Herderewich: www.herderewich.nl

Vischpoortmaquette

Hendrik Jan Bruijnes (op de foto rechts) en Henry Brouwer (op de foto links) hebben een maquette van de Vischpoort gemaakt en deze aangeboden aan de Historische Vereniging Herderewich. We hebben de maquette een mooi plekje in de Vischpoort gegeven. Wil je de maquette bekijken? Kom dan naar de Vischpoort tijdens de openingsuren op woensdag- en vrijdagmiddag tussen 13.30 en 16.30 uur. Vaak kun je op dezelfde tijden ook op zaterdag- en zondagmiddag terecht.

Tentoonstellingen Stadsmuseum

'Gelaagd landschap' van Siemen Dijkstra

Siemen Dijkstra vindt zijn inspiratie in het Drentse landschap en wordt gedreven door zijn liefde en diepgaande respect voor de natuur. Zijn betrokkenheid bij de natuur legt hij vast in kleurenhout-sneden, die adembenemend zijn. Dijkstra werkt in de kleurenhout-snede reductie-techniek, die zeer arbeidsintensief en tijdrovend is.

'Wereld van verwondering' van Wilma Veen

De schilderijen van Wilma Veen zijn net zo sprankelend als zij zelf is: haar aanstekelijke levensvreugde en optimisme stralen van haar doeken af. Ze gebruikt niet alleen penselen, maar vaak ook brede kwasten en zelfs haar vingers en handen. Wilma gebruikt een speelse, spannende collagetechniek.

stads
museum
HARDEREWIK

tekst Anita Raaphorst

Anita Raaphorst is historicus en lid van de redactie van het Vittepraetje

De Harderwijkerweg nabij Oosterbeek (foto: Dick Bouman)

De bereikbaarheid van Harderwijk

De Zuiderzeestraatweg

Naar onze maatstaven vormden de beschikbare wegen in ons land tot diep in de negentiende eeuw slechts primitieve verbindingen. Bijna alle landverbindingen waren klei-, zand- of veenwegen, die in het gunstigste geval met wat puin of schelpen waren verhard. Het vervoer over deze wegen verliep moeizaam, zowel in het natte seizoen (modderbrij) als in de zomer (mul zand). Binnenschepen en trekschuiten waren dan ook heel lang de belangrijkste vervoermiddelen. Toch mag het belang van het wegennet niet worden onderschat.

In de hooggelegen delen van ons land vormden de wegen vaak de enige beschikbare verbinding, in de kustprovincies waren ze een belangrijke aanvulling op de aanwezige scheepvaartverbindingen. Harderwijk werd in het verleden ook ontsloten door diverse wegen. In het kader van de Open Monumentendagen, waarbij het thema 'Verbinding' is, geeft onderstaand artikel aandacht aan de wegen van en naar Harderwijk, waarbij de nadruk ligt op de aanleg van de Zuiderzeestraatweg.

HEERBANEN, HANZEWEGEN

In de late middeleeuwen ontstonden tussen de diverse Hanzesteden handelsroutes, zowel over land als over water. De 'Hanzeweg' tussen Harderwijk en Arnhem liep over Ermelo, Stroe, Harskamp en Otterlo naar Arnhem en is over vrijwel de gehele lengte nog goed traceerbaar. Op een antieke kaart uit de 16^e eeuw zijn de handelswegen over de Veluwe ingetekend. In die tijd werden verschillende wegen gebruikt al naar gelang de stand van het water dit noodzakelijk maakte. De namen 'Hoogen en Laagen Harderwijckerweg' bij Arnhem, die voorkomen op oude kaarten, duiden hierop. Bij slecht weer was de lage weg onbegaanbaar en kozen de handelaars met hun wagens de hoger gelegen route over de uitgestrekte Veluwe. Het traject heeft ondermeer de volgende namen: Harderwijkerweg (tussen Harderwijk en Ermelo); Oude Arnhemse Karweg of kortweg Arnhemse Karweg (oostelijk van Putten) en Harderwijker Karweg (noordwestelijk van Stroe). Regen en sneeuwval, maar ook de wind in droge zomers, waren vijanden van de reizigers. Het ergste was als er een storm op de Zuiderzee opstak. In 1825 werd zo de weg tussen Harderwijk en Nijkerk door het stijgende water geheel weggespoeld.

In 1736 zijn door de Admiraliteit van Amsterdam zogenaamde 'Heerebaanen' aangewezen. Het waren vanaf

Kaart van de Veluwe, rond 1550, met ingekleurde handelswegen, bron: Natuurmonumenten, 'De Veluwe'

dat moment de verplichte routes voor het transport van alle 'goederen, koopmanschappen en beestialen (vee), convojen en licenten'. Een belangrijk deel van de in 1736 aangewezen routes valt samen met de oude Hanzewegen. Deze 'Heerebaanen' waren van belang voor het doorgaande verkeer langs de Veluwse Zuiderzeekust. Ze liepen o.a. van Arnhem naar Harderwijk, van Amersfoort naar Harderwijk en van Harderwijk naar Zwolle. Deze laatste liep via Hulshorst, Doornspijk, Elburg, Oldebroek, Hattem, Katerveer naar Zwolle. Tussen Hierden en Hulshorst was het traject Molenweg, Watervalweg, Vuurkuilweg en Oudeweg.

HESSENWEGEN EN POSTWEGEN

De Hessenwegen verschenen vanaf het begin van de 17^e eeuw. De Hessen waren voor Oost-Nederland de internationale chauffeurs uit de 17^e en 18^e eeuw. Het waren onafhankelijke kooplieden uit Duitsland die hun koopwaar naar Amsterdam vervoerden. Oorspronkelijk waren deze routes gebaseerd op de aloude Hanzewegen. Later trokken de Hessen hun eigen wegen. In principe bestond er een noordelijke route (via Hardenberg, Zwolle, Hattem, Epe, Harderwijk) en een zuidelijke route.

Postwegen bestonden al in de 17^e eeuw. Steden als Amersfoort, Zwolle, Kampen, Harderwijk en Deventer waren via postkoetsen bereikbaar. Postwegen vielen in dit gebied grotendeels samen met de hiervoor genoemde heerbanen en Hanzewegen.

AANLEG VAN DE ZUIDERZEESTRAATWEG

Het wegennet rondom Harderwijk was voor verbetering vatbaar. In het begin van de 19^e eeuw namen zeven grootgrondbezitters het initiatief om een rechtstreekse en geheel bestrate oost-west-verbinding te realiseren langs de Zuiderzeekust tussen Doorneheg (bij Hoevelaken) en Katerveer (bij Zwolle). Deze heren waren J.J. Sandberg (wonend op de Essenburgh te Hierden), P.E. D'Yvoij

(wonend op Huize Den Salentein te Nijkerk), C.L. Vitringa (burgemeester van Ermelo, wonend op de Groote Bunte te Nunspeet), J. Marcus (wonend op Huize Voorst te Nijkerk), H.F. van Meurs (burgemeester van Harderwijk en wonend op Huize Hulshorst te Hulshorst), C.L. Engelenburg (wonend op huize Oldhorst te Oldebroek) en R.O.H. van Maanen (burgemeester van Elburg). Zij hoopten dat deze plannen werden meegenomen in het wegenplan dat in 1821 zou worden vastgesteld bij Koninklijk Besluit. Willem I vond echter dat met de voltooiing van de straatwegen van Amersfoort naar Deventer en Amersfoort naar Arnhem voorlopig genoeg aan de ontsluiting van de Veluwe was gedaan.

De initiatiefnemers bleven doorzetten en bij de betrokken gemeentebesturen werd het plan uiteengezet. De grootgrondbezitters konden de gemeentebesturen overtuigen en op 17 september 1826 verzochten zij Koning Willem I per brief zijn toestemming te geven aan de aanleg van de Zuiderzeestraatweg. Dit deden zij onder de naam 'Commissarissen voor de Aanleg van de Straatweg langs de Zuiderzee'. Koning Willem I gaf op 9 maart 1827 goedkeuring aan het voorstel tot aanleg van de straatweg. Al in 1830 werd de Zuiderzeestraatweg opengesteld.

Route Zuiderzeestraatweg 1859 met rood aangegeven, bron: gelderlandinbeeld.nl

TOLHEFFING

De kosten van de aanleg van de straatweg werden beraamd op f 350.000. Later bleek dat de daadwerkelijke kosten vele malen hoger uitvielen. Elke gemeente stond garant voor de kosten die op haar grondgebied werden gemaakt. Ze gaven daarvoor aandelen uit van f 1000 of f 500. De afhandeling stond o.l.v. bovengenoemde commissarissen. Vanuit het rijk werd er f 115.000 subsidie

verleend voor het hele traject. De Harderwijkse firma P. Elshoff & Co leverde de stenen: honderd per vierkante el. In Harderwijk lagen eind december 1829 25.000 stenen klaar om gebruikt te worden. Om de aanleg van de straatweg terug te verdienen werd er tol geheven. Tussen Amersfoort en het Katerveer stonden 14 tolhuizen, alle met een onderlinge afstand van circa 5 kilometer. De tolhuizen mochten niet binnen 2500 ellen van het midden van een stad of dorp worden gerealiseerd. Op het grondgebied van Harderwijk was er één tol. Deze bevond zich op de kruising Hierdenseweg, Hogeweg en Kampweg, hoewel een andere bron meldt dat er een tolhuisje voor de Luttekepoort heeft gestaan.

Tol nr. 7 bij Hierdenseweg,
bron: De Mothoek, 38e jaargang, 2022-4, p. 128

Uit een wervingsadvertentie in 1870 blijkt aan welke eisen een tolgaarder moest voldoen: 'Gunstige reputatie en goede aanbeveling; Klein huisgezin; Genot van eenig pensioen of ander inkomen, waardoor de te benoemen tolgaarder niet uitsluitend behoeft te bestaan van zijn tractement als zoodanig, hetwelk bedraagt f 3,50 per week en VRIJE WONING'.

Uit de raadsnotulen van de gemeente Harderwijk blijkt hoe een aanwonende kon profiteren van de tolheffing. Zo werd er in 1844 geklaagd over een boerin te Hierden die tegen betaling van 3 cent passanten gelegenheid gaf om over haar erf te rijden, om zo de tol te "misrijden". Uiteraard was dit een concurrerend tarief, maar hier was niets tegen te doen.

Halverwege de 19^e eeuw bleek dat de tolheffing voor veel gemeenten niet voldoende was om de gemaakte schulden af te lossen. Daarom werd door de betrokken gemeenten het idee opgevat om stukken heidegrond langs de weg van het rijk te kopen. Daarna kon deze grond met winst aan particulieren worden verkocht, zodat zij daarop

hun huis konden bouwen. Hieruit konden gemeenten extra inkomsten genereren.

In 1845 werd het beheer van de weg overgenomen door Rijkswaterstaat. Hierdoor kregen de gemeenten meer financiële ruimte. Uiteindelijk werd op 1 januari 1900 de tolheffing voor de Zuiderzeestraatweg afgeschaft.

HOE LOOPT DE WEG?

De straatweg loopt voor een groot deel langs de toenmalige Zuiderzee en kreeg daarom de naam Zuiderzeestraatweg. Het beginpunt ligt bij Hoevelaken, ongeveer ter hoogte van het huidige viaduct van de A1, daar stond vroeger herberg-tolhuis 'De Doornheg'. De straatweg eindigt bij de IJssel te Hattem, bij de oude veerstoep tegenover het Katerveer op de IJssel. De veerdienst stopte in 1930 toen de Oude IJsselbrug, die naast het veer is gebouwd, werd geopend.

Bij de aanleg van de Zuiderzeestraatweg volgde men in grote lijnen de oude wegen van Amersfoort via Nijkerk, Harderwijk en Elburg naar Zwolle, maar dan wel de hoger gelegen winterwegen. Daarbij werden alle stads- en dorpskernen aangedaan, net als alle bestaande landgoederen en buitenplaatsen. In de binnenstad van Harderwijk was de route: Smeepoortstraat, Donkerstraat, Markt [langs het Stadhuis], Wolleweverstraat en Luttekepoortstraat naar de Hierdenseweg. De route Harderwijk – Nunspeet had een veel rechtlijniger verloop gekregen. De oude route ten zuiden van Landgoed Hulshorst kon men nu overslaan, want er kwam een nieuwe route langs De Essenburgh die Landgoed Hulshorst aan de noordkant passeerde.

Dat de aanleg van de straatweg heel wat voeten in de aarde had, blijkt uit aanvragen op de onvoorziene uitgaven van de gemeente Harderwijk aan Gedeputeerde Staten: 'Door het hoogst belangrijke Koninklijk Besluit, waarbij de straatweg langs de Zuiderzee door dese stad werd gearresteerd ... in de onvermijdelijke noodzakelijkheid gebragt tot het dempen van een Gedeelten der StadsGracht buiten de Smeepoort, - het aanleggen van eene dam met steenen Duiker tot de noodzakelijke doorloop van het water, tot het afbreken van de Smeepoort en Luttekepoort uit hoofden dezelve niet alleen door die richting van zelve kwamen te vervallen maar ook voor het passeren van Diligences.' Ook werden er heel wat stukken grond onteigend; deze zijn allemaal gedetailleerd omschreven in Staten van Onteigening.

Op 1 mei 1831 vertrok de eerste postwagen van de firma Concordia vanuit Zwolle naar Amersfoort. De wagen ontleende zijn naam aan de 'posten' die hij aandeed,

meestal herbergen of logementen. De postwagen reed twee keer in de week heen en terug. Het tarief varieerde van 'drie gulden vyf stuyvers' tot 'twee gulden vyfthien stuyvers'. Vanaf 1849 verschenen de diligences van Van Gend & Loos op het traject. Veel mensen hadden geen geld voor dit openbaar vervoer en gingen lopend over de straatweg. Met de aanleg van de spoorlijn Amersfoort – Hattem, in gebruik genomen in augustus 1863, en de komst van de auto, verdween de postwagen. De Veluwe Autodienst (VAD) begon in 1923 met vervoer over de Veluwe. De hoofdroute langs de IJsselmeerkust liep en loopt nog steeds via de Zuiderzeestraat.

Bus rijdt door de Wolleweverstraat,
bron: Stadsmuseum Harderwijk

MODERNISERING

In 1927 werd de straatweg opgenomen in het Rijkswegenplan als rijksweg 828. De gehele route kreeg een klinkerbestrating van 5 meter breedte en werd begeleid door bomenrijen. Met 64,4 km was deze weg op dat moment het langste rijkswegtracé. De weg werd verbreed en scherpe bochten werden meer vloeiend gemaakt. In Harderwijk werd de Verkeersweg aangelegd, zodat de doorgaande route niet meer door het centrum liep. In 1957 is de Zuiderzeestraatweg nog een keer aangepast, er kwamen op veel stukken gescheiden fietspaden. Tussen 1945 en 1965 werd er ongeveer 600 km aan wegen gasfalteerd. Het is aannemelijk dat in die tijd de straatweg ook werd meegenomen.

Rond 1960 is begonnen met de aanleg van een nieuwe autosnelweg (A28) tussen Hoevelaken en Zwolle. Deze snelweg werd niet door de dorpen aangelegd, omdat dit te veel verkeersoverlast zou veroorzaken. Uiteindelijk

Dhr. Korthals opent een deel van Rijksweg 28 tussen Harderwijk en Wezep in 1962, bron: Nationaal Archief

werd het traject in 1970 afgerond met de voltooiing van de brug over de IJssel naar Zwolle. De oude rijksweg 828 bleef nog tot 1993 in beheer bij het rijk. In dat jaar trad de Wet Herziening Wegenbeheer in werking en werd het beheer van de oude rijksweg overgedragen aan de provincie en gemeenten.

Ook in recente jaren is het tracé van de straatweg veranderd. Op veel plaatsen op de route wordt de Zuiderzeestraatweg niet meer als doorgaande route gebruikt. In Harderwijk is een stuk van de weg alleen toegankelijk voor fietsers. Met een onderdoorgang voor fietsers, onder de Knardijk, wordt wel een stuk van de oude weg hersteld. Op de hoek Krommekamp - Zuiderzeestraatweg is een appartementengebouw geplaatst. Veel kruisingen zijn veranderd in rotondes.

Sinds 2013 is de historische handelsroute tussen Hoevelaken en Zwolle het parcours van een jaarlijkse estafette-loop: de Zuiderzeestraatweg-run. De route voert, net als vroeger, door alle dorpskernen, Harderwijk en Elburg.

BRONNEN

- W. Boxma, 'Van Amersfoort tot Zwol', Nederlandse Historiën, 27^e jaargang nr. 4/5, oktober 1993
- Regio Noord-Veluwe in samenwerking met het Gelders Genootschap. Deel I 'De Zuiderzeestraatweg: het Verhaal', Jan Wabeke, maart 2011
- Idem, Deel 2 'De Zuiderzeestraatweg: het Streefbeeld'
- Vereniging Historisch Ermeloo, 'Oude Arnhemsekarweg', 30 juli 2018
- T. Goossens HZ, 'Rondom de Zuiderzeestraatweg' in: De Mothoek 2022 nr. 4, 2023 nr. 1 en 2
- Mijn Gelderland, 'De Hessenweg. Een internationale handelsroute door Lunteren'
- Kroniek van Harderwijk 1231-1931
- Gemeente-Atlas van Nederland, getekend door J. Kuyper, Leeuwarden, circa 1868
- Verhaal van Gelderland. Gelderland in het Koninkrijk der Nederlanden van 1795 tot 2020, p. 98-100
- Waterwingebiedamersfoort.nl
- Topotijdreis.nl
- L. Karssen, Verzameling ansichtkaarten

De Geweldige Gewelven van de Grote Kerk

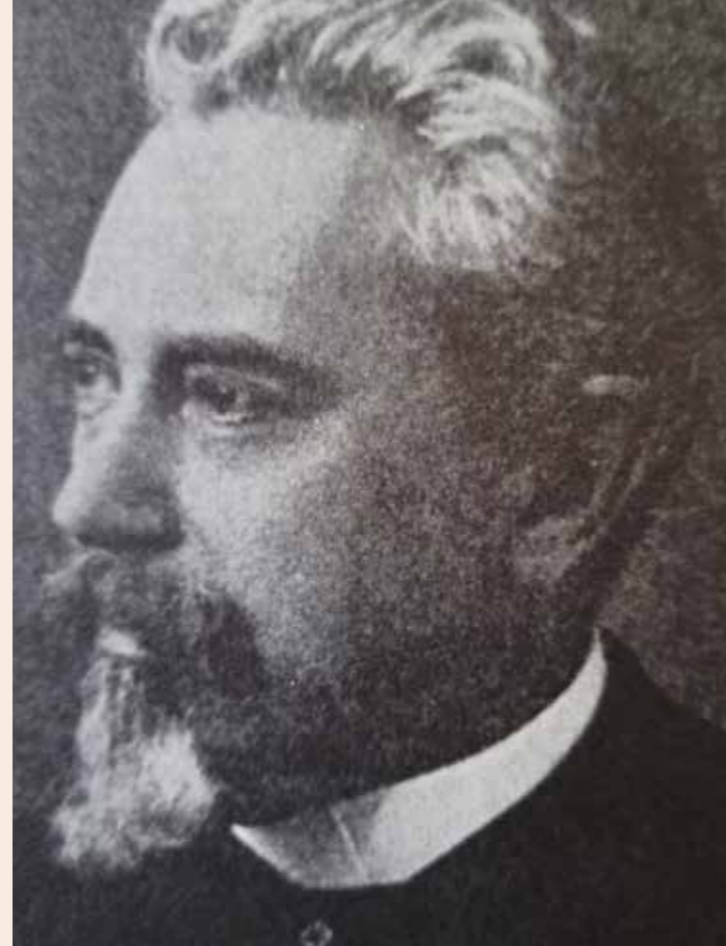
tekst Anita Raaphorst

Anita Raaphorst is historicus en lid van de redactie van het Vittepraetje

In de maanden mei en juni organiseerde de Stichting Vrienden van de Grote Kerk een rondleiding over de gewelven van de Grote Kerk. De opbrengst hiervan wordt gebruikt voor de laatste fase van het restaureren van de gewelvschilderingen. Het was een unieke kans om te zien hoe men in de 14e eeuw al zo mooi kon bouwen. De waarschuwingen vooraf 'betreden op eigen risico' en 'geen last van hoogtevrees' beletten de deelnemers niet van het beklimmen van de vele wenteltrappen. Eenmaal boven konden ze goed zien hoever de restauratie al gevorderd was én hoeveel er nog te doen is. De gids gaf vakkundig uitleg over het geheel. Via aangelegde bruggetjes met balustraden konden de bezoekers boven de gewelven lopen. Als kers op de taart gingen ze twee aan twee nog een trapje hoger naar de ruimte waar de beiaardier zit. Via een nog hoger gelegen raam was het uitzicht over de stad fantastisch! Sommige groepen klommen daarna nog naar de zgn. nonnengang: de balustrade helemaal boven in de kerk, waar de vrouwelijke geestelijken volgens zeggen de dienst bijwoonden. Boven in de gewelven bevinden zich drie gaten, waar door je een uitzicht hebt op de kerk beneden. Het verhaal gaat dat in vroegere tijden, ter illustratie, op Hemelvaartsdag een beeld van Jezus door zo'n gat omhoog gehesen werd.

De kruisgewelven met de loopbruggetjes
Inzet: van bovenaf is het interieur van de kerk beneden zichtbaar

Een minister-president uit Harderwijk

Harderwijk heeft een minister-president voortgebracht: Theo de Meester. Dat weten niet veel Harderwijkers. De roem van zijn vader, burgemeester Gerrit Abraham de Meester, leeft nog voort in een straatnaam. Hijzelf moet het zonder die roem stellen.

EINDE VAN PERIODE-KUYPER

Van 1901 tot 1905 regeerde er een kabinet onder leiding van Abraham Kuiper, de oprichter van de Anti-Revolutionaire Partij. Het bijzondere aan dat kabinet was, dat het, naast een paar partijloze personen, bestond uit ministers van confessionele huize. Het aantreden daarvan had een doorbreking betekend van een jarenlang liberaal bewind.

Het kabinet-Kuiper had veel weerstanden gewekt. Zo had het een eind gemaakt aan het alleenvertoningsrecht van de liberalen ten aanzien van het benoemen van burgemeesters¹.

Voor de socialisten woog de afkeer van Kuy-

tekst Hessel Nentjes

Hessel Nentjes heeft als jurist gewerkt bij een organisatie van schoolbesturen en is sinds 2016 gepensioneerd. Hessel Nentjes woont in Harderwijk en is onder meer actief als stadsgids.

pers 'worgwetten' tegen het staken zwaar en de kasteleins en het jeneverkapitaal zagen zich benadeeld door Kuypers Drankwet.

De Kamerverkiezing van 1905 spitste zich toe op de vraag of men voor of tegen Kuiper was. De verkiezing had in zoverre succes voor de tegenstanders van Kuiper, dat de confessionele groeperingen hun absolute meerderheid in de Tweede Kamer verloren. Zij haalden 'slechts' 48 van de 100 kamerzetels. De liberalen, die overigens geen homogeen blok vormden, behaalden een forse zetelwinst. Zij kwamen tezamen uit op 45 zetels. Zij voelden zich de overwinnaars. De socialisten behaalden 7 zetels.

De kabinetsformatie zou een moeizaam gebeuren worden. Geen enkele groepering of combinatie van groeperingen had een absolute meerderheid behaald.

KABINETSFORMATIE

De triomf van de liberalen bleek een Pyrrus-overwinning te zijn. Men vergeleek hen met iemand die in een loterij een olifant wint en daarna niet weet wat hij/zij daarmee moet beginnen. Als de liberalen een kabinet wilden vormen, zouden zij ook de gedoogsteun van de socialisten nodig hebben, wat in de politieke verhoudingen van die tijd niet vanzelfsprekend was.

Koningin Wilhelmina benoemde de liberaal Goeman Borgesius tot formateur. Zijn pogen om een vooraanstaande liberaal te vinden voor de post van minister-president liep op niets uit. De partijcoryfeeën waren niet bereid om zich in een hachelijk politiek avontuur te storten. Er moest een beroep worden gedaan op een minder uitgesproken liberaal.

Theo de Meester trok toen de aandacht. Deze had in beperkte kring een bijzonder goede naam als financieel deskundige. Hij had in Nederlands-Indië de financiën op orde gebracht, iets wat na de geldverslindende Atjeh-oorlog zeker nodig was. Ten tijde van de kabinetsformatie

Hendrik (Henri) Pieter Staal, minister van Oorlog in het kabinet De Meester (Fotoarchief Eerste Kamer)

was De Meester op verlop in Nederland om te genezen van een zware, in de tropen opgelopen ziekte. De formateur zocht De Meester aan om premier te worden. Deze stemde uiteindelijk met het gedane verzoek in. Hij had ook een persoonlijke beweegreden om op het verzoek in te gaan. In Nederland blijven zou voor zijn gezondheid minder riskant zijn dan een terugkeer naar Indië.

Toen gebleken was dat De Meester minister-president zou worden, benaderde de formateur andere mannen voor de ministersposten. Dat waren op twee vakministers na allen liberalen. De Meester zelf nam het departement van Financiën voor zijn rekening.

'KABINET VAN KRAAKPORSELEIN'

Het kabinet zou geen doortastend beleid kunnen voeren. Daarvoor bood de zetelverhouding in de Tweede Kamer onvoldoende zekerheid. Allereerst sprak men over een kabinet van kraakporselein.

Albert Hahn, een bekend socialistisch tekenaar uit die dagen, beeldt De Meester af als iemand die onderdanig aan de Rotterdamse reders zegt: "Evenals mijn voorganger, geheel uw onderdanige dienaar." Veel krediet bij de socialisten had

het kabinet dus niet. Bij iedere hachelijke kwestie stonden de ministers in de Kamer bevend voor het voetlicht. Het kabinet moest allerlei gevoelens ontzien.

Het wachten was op nieuwe verkiezingen die naar ieders inschatting spoedig zouden volgen. De meest vriendelijke typering was: de 'Staalmeesters', naar een bekend schilderij van Rembrandt. De minister van Oorlog heette namelijk Staal.

DE NACHT VAN STAAL

Begin 1907 heeft het kabinet haar ontslag aangeboden aan koningin Wilhelmina.

De liberalen hadden tijdens de verkiezingen van 1905 bezuinigingen op de oorlogsuitgaven beloofd. De minister van Oorlog, Staal, had in 1906 in zijn begroting voorgesteld om te bezuinigen op het leger door 's winters de kazernes te sluiten. Dat stuitte bij een groot deel van de Tweede Kamer op heftige kritiek. De socialisten stemden in die tijd categorisch tegen iedere oorlogsbegroting. Daarmee kantten zij zich dus ook tegen het bewuste bezuinigingsvoorstel, hoewel men daar inhoudelijk wel een eind in kon meegaan. De socialisten zouden de minister dus niet steunen.

Na de behandeling van de begroting in de Tweede Kamer, die met enige overdrijving de 'Nacht van Staal' werd genoemd, heeft de Tweede Kamer de begroting toch goedgekeurd. Met andere onderdelen kon de meerderheid namelijk wel akkoord gaan. De Eerste Kamer keurde in meerderheid Staals begroting alsnog af. Het kabinet vroeg toen in zijn geheel haar ontslag aan. Uiteindelijk is het kabinet toch aangebleven. Alleen minister Staal moest het veld ruimen. Zijn opvolger wilde alsnog een wetsvoorstel aan de Tweede Kamer voorleggen met een soortgelijk bezuinigingsplan als dat van zijn voorganger Staal. Koningin Wilhelmina bleek het daarmee in hoge mate oneens te zijn. Zij vond dat er toch al te veel was bezuinigd op de krijgsmacht. Zij heeft zelfs overwogen om het bewuste wetsvoorstel niet te ondertekenen, een zeer ongebruikelijke gang van zaken. Binnenskamers sprak zij zelfs van aftreden². Uiteindelijk heeft de Tweede Kamer het nieuwe bezuinigingsvoorstel verworpen. Dat heeft geleid tot de definitieve val van het kabinet-De Meester.

Door de vroegtijdige val van het kabinet-De Meester in 1908 is het voorstel niet meer in de Kamer behandeld.

Het kabinet, met de bijnaam 'De Staalmeesters', heeft toch nog een belangrijke wet het licht doen zien: de Wet op het Arbeidscontract. Het ontwerp dateerde overigens uit 1891. Achteraf

vergeleek men Theo de Meester met een goede loods die de pech had dat hij zijn werk moest doen op een wrakke schuit.

Schilderij van Rembrandt 'De staalmeesters', bijnaam van het kabinet

NA DE KABINETSVAL

Het kabinet-De Meester werd opgevolgd door het kabinet-Heemskerk, dat de verkiezingen van 1909 zou voorbereiden. Het is De Meester dus niet vergund geweest aan de Kamer mee te delen dat de koningin in blijde verwachting was (Juliana is geboren in 1909). Dat zou een taak zijn van zijn opvolger.

Theo de Meester is de geschiedenis zeker niet ingegaan als een mislukt politicus. Zijn financiële kennis werd door niemand betwist. De lezers van de krant Het Vaderland, waarvoor hij is gaan schrijven, zagen hem als een gezaghebbend politiek columnist.

In 1909 werd hij in de Tweede Kamer voorzitter van een liberale fractie. Dat bleef hij tot 1917. In dat jaar heeft hij die functie om gezondheidsredenen neergelegd. Hij werd toen lid van de Raad van State. In 1919 is De Meester op 68-jarige leeftijd overleden.

RELATIE MET HARDERWIJK

Slechts bij weinig mensen is bekend dat minister-president Theo de Meester in 1851 het levenslicht heeft gezien in Harderwijk. Zijn familie behoorde tot de hogere kringen van de stad. In 1855 werd de vader van Theo zelfs burgemeester van Harderwijk. Hij had voordien faam verworven door zijn studies van

het plaatselijk bestuur en de geschiedenis van Gelderland. Zijn bekendheid leeft in Harderwijk nog voort in een straatnaam. Ook de grootvader van Theo, Willem de Meester, was burgemeester van Harderwijk.

Het gezin De Meester stond model voor de keurige families die destijds in Nederland de dienst uitmaakten. Zoals ook elders in Nederland bestond er een afstand tussen 'het gewone volk in de armenbanken' en de vrijzinnige elite die de stad bestuurde.

De broer van Theo de Meester vertelde later dat, toen hij geboren was, in het Weeshuis werd getrakteerd. Verder meldde hij dat, toen hij twee, drie en vier werd, de hoornblazer op de voorbijrijdende diligence vroeg in de ochtend van zijn verjaardag het Wilhelmus blies. Niet ieder kind kreeg in die tijd een fanfare op zijn verjaardag op bezoek. De broer betitelde het gebeuren later als kleinsteedse grootheid. Men mag aannemen dat aan broer Theo eenzelfde eer is toegefallen. Toen Theo de Meester 12 jaar was, stierf zijn vader. Aan de grote staat die het gezin had gevoerd, kwam toen een einde. Het burgemeestersinkomen viel weg. Het gezin kon niet meer tot de hogere kringen worden gerekend. Het gezin is in 1869 min of meer noodgedwongen verhuisd naar een plaats waar de 'armoedeval' van het gezin niet algemeen bekend was.

SLOT

Harderwijk kan zich erop beroemen dat een man die in onze stad geboren is, het later heeft gebracht tot minister-president en een eervol vervolg op die functie.

BRONNEN

- Han van der Horst: *Onze premiers*
- J. de Rek: *Op de drempel van de nieuwe tijd (deel 11 van Sesam Geschiedenis der Nederlanden)*
- Betsy Udink: *Wilhelmina, een portret in herinneringen*
- Koos van Weringh: *Albert Hahn*

VOETNOOT BIJ HET ARTIKEL

¹ In 1903 werd Kuypers partijgenoot Kempers benoemd tot burgemeester van Harderwijk.

² In 1990 heeft koning Boudewijn van België voor één dag zijn ambt neergelegd, omdat hij een wet niet met zijn handtekening wilde bekrachtigen.

tekst **Harry Schel**

Harry Schel, lid van Herderewich, zag in 2007 de archeologische opgraving van de bakstenen poeren van de kapel van de Harderwijkse leprozerie en hij verbaasde zich er later over dat nergens iets daaraan herinnert.

Inzet: ruïne van Sint Jurriën bij Harderwijk rond 1700, tekening van Jacobus Stellingwerff (Bron: Gelders Archief)

De leprozerie van Sint Jurriën in Harderwijk

In 2007 zijn door Archeologisch Adviesbureau RAAP in Harderwijk de fundamenten opgegraven van een leprozerie of melaatsenkolonie uit circa 1350: het Sint Jurriëncomplex. De opgravingen zijn destijds gedaan op de plaats waar nu het appartementencomplex 'De Commandeur' aan de Maltezerlaan is gesitueerd. Op de kaart van Jacob van Deventer uit circa 1560 is het Sint Jurriëncomplex zichtbaar.

Met behulp van onderzoek in het archief van Harderwijk en andere informatie is dit artikel over een onbekend, maar interessant onderwerp tot stand gekomen. Lepra of melaatsheid is een ziekte die thans helemaal niet meer in Nederland voorkomt, maar blijkbaar aan het eind van de middeleeuwen wel. In een kader bij dit artikel wordt ingegaan op de vraag hoe lepra in Europa, Nederland en tenslotte in Harderwijk is terechtgekomen.

DE ARCHEOLOGISCHE VONDSTEN VAN HET SINT JURRIËNCOMPLEX

Voor zover bekend betreffen de opgravingen door RAAP de enige archeologische vondst in Nederland van een leprozerie. Naast gebruiksvoorwerpen zijn er ook skeletten van mensen en dieren gevonden. Deze opgraving leverde een schat aan informatie op over een dergelijk huis voor melaatsen.

Het archeologisch onderzoek in Harderwijk kon maar in een beperkt gebied succesvol worden verricht, omdat op het terrein een gebouw met diepe kelders heeft gestaan:

Opgraving van de fundamenten van de Sint Jurriënkapel door RAAP

eerst het Belastingkantoor en daarna het Centrum voor Werk en Inkomen. Hierdoor was het bodemarchief tot op grote diepte verstoord. Op het terrein dat werd onderzocht vond men bakstenen poeren

die waarschijnlijk een eenbeukig gebouw van 7 bij ruim 14 meter hebben gedragen. Vermoed wordt een gebouw met een vakwerkskelet, met leem opgevuld en bedekt met een zadeldak met houten gebintconstructie: een kapel die omstreeks 1344 werd gebouwd en die kan worden vergeleken met het kerkje van Hoyerswerda-Spreewitz in het Duitse Saksen.

Vakwerkhuis van Hoyerswerda-Spreewitz in Duitsland (Het gebouw zou kunnen lijken op de Sint Jurriënkapel)

In Harderwijk verwijst alleen de straatnaam nog naar hetgeen zich op deze historische plek heeft bevonden. Of de bodemvondsten ergens tentoongesteld worden, is niet bekend.

HET LEPROZENCOMPLEX

In de stadsarchieven van Harderwijk valt te lezen dat in pauselijke bullen wordt gesproken over het beneficium¹ van de vicarie² op het altaar van de Sint Nicolaaskerk, later verplaatst naar de Sint Georgiuskapel. Dit zou kunnen verklaren waarom de kapel bij het Sint Jurriëncomplex ook wel wordt aangeduid als de kapel van Sint Nicolaas en Sint Georgius. Omdat in officiële stukken pas in 1439 voor het eerst over een "melatenhuis" wordt gesproken, is het niet duidelijk of de stichters (Harderwijkse vissers en kooplieden) van meet af aan met de bouw van het complex een bestemming als leprozenhuis voor ogen hadden.

Voorts lezen we in archiefstukken onder 'Inventaris XVIII, Ziekzorg': "De zorg van de Overheid voor melaatsche of

leproze ingezetenen blijkt voor het eerst uit een testament van Jutte, weduwe van Gerrit Goedenszoon van 29 Juni 1439. Zij woonden buiten de Sint Nicolaas- of Luttekepoort in Sint Juriaan, zijnde het gebouw of oratorium dat het gelijknamige gilde aldaar in 1344 had gesticht en werden daar verzorgd door een knecht en een meid die men later oppassers en ook wel vader en moeder noemde. De oppassers werden om de vier jaar vervangen. Huismeesters of provisoren, die door de magistratuur werden aangewezen, hielden toezicht op het huishoudelijk beheer en administreerden de inkomsten van het huis. De 'melatenmeesters' kwamen uit de goede stand, ze werden om de drie jaar vervangen."

Vóór de alteratie³ kende Harderwijk vele kloosters. Hoewel in het rapport van RAAP staat: "Uit dezelfde bronnen blijkt dat de zorg voor melaatsen in Harderwijk nog tot 1456 een kerkelijke aangelegenheid was", is niet te achterhalen of er religieuzen, en zo ja welke, betrokken waren bij de leprozerie in Harderwijk.

WIE WERD INWONER VAN DE LEPROZERIE?

Om in een leprozerie opgenomen te worden, moest men zich in onze streken laten "schouwen" om vast te stellen of men lepra had. Vanaf 1413 was Haarlem een bekende schouwplaats in de Nederlanden, waar een arts, een chirurgijn en een geestelijke, met z'n drieën een oordeel uitspraken. Haarlem kreeg van graaf Willem IV het monopolie van lepraonderzoek in Holland en Zeeland. Aanvankelijk werd in Haarlem alleen voor de westelijke provincies gekeurd. Leprozen uit de oostelijke provincies trokken naar Keulen, in het Utrechtse werd de schouw verricht in Eiteren bij IJsselstein, waar een wonderdadig Mariabeeld stond, terwijl Zeeuwse leprozen liever naar Gent trokken. Langzamerhand echter werd Haarlem de schouwplaats voor alle Noordelijke Nederlanden.

Wie de diagnose "lepra" kreeg, ontving een "vuylbrief". Aan deze brief waren rechten en plichten verbonden. De plichten hielden vooral gedragsregels in, terwijl de rechten betekenden dat iemand zich mocht melden bij een leprosarium en toestemming kreeg om te bedelen. Om andere mensen tot voorzichtigheid te manen werden zij gewaarschuwd, doordat de zieke zich kenbaar maakte met het geluid van een ratel, bel of klepper.

HET DAGELIJKS LEVEN IN DE LEPROZERIE

De leprozen in het Sint Jurriëncomplex droegen een zwart kleed met twee witte plekken op de borst. De medische verzorging van de leprozen stelde weinig voor. Er was sprake van (hoewel officieel verboden) kwakzalverij, aderlating, verstreking van braakmiddelen en zweetkuren. De patiënten brachten bij opname geld en/of goederen in en de inwoners van de stad droegen bij aan het in stand houden en verfraaien van het complex. Ze hoopten daarmee hun zielenheil veilig te stellen. Het complex lijkt in de 16^e eeuw

Waarom Sint Jurriëncomplex?

Dat de kapel bij de Harderwijkse leprozerie de Sint Jurriënkapel heette, of het gehele complex Sint Jurriënleprozerie, komt hierdoor: Sint Jurriën is een andere benaming voor Sint Joris ofwel Georgius van Lydda. Hij overleed in het jaar 303. Hij kwam uit Kappadocië (tegenwoordig Midden-Turkije) en was soldaat in het Romeinse leger. Omdat hij christen was, werd hij in Nicomedië (Lydda) onthoofd. Als voorspreker bij God wordt Sint Joris/Jurriën/Juriaan aange-roepen door lijders aan pest, lepra, syfilis en andere huidziekten. Dit verklaart de naamgeving aan de tot de Harderwijkse leprozerie behorende Jurriënkapel.

Rond Sint Joris is de volgende legende ontstaan.

In een groot meer bij de stad Silena in Lybië woonde een draak, die soms tot aan de muren van de stad kwam om met zijn giftige adem de lucht te verpesten en ook mensen stierven hieraan. Zijn woede werd getemperd door hem twee schapen te voeren. Toen het aantal schapen flink minder was geworden, besloot men de draak één schaap en één door het lot aangewezen mens te voeren. Toen de dochter van de koning door het lot werd aangewezen, wilde de koning haar sparen door het volk goud, zilver en het halve rijk aan te bieden. Het volk, dat alle dochters en zonen al had geofferd, werd woedend en zei: "U heeft zelf dit gebod uitgevaardigd, als u zich er niet aan houdt zullen we u en uw hele huis verbranden". De koning vroeg acht dagen uitstel. Na acht dagen hield het volk de lucht van de draak niet meer uit en de koning werd gedwongen zijn dochter af te staan. De koning bewoende haar en gaf haar zijn zegen. Op dat moment kwam Sint Joris langs. Hij vroeg de huilende prinses wat er aan de hand was. Ze vertelde hem het verhaal, maar Joris zei: "Ik zal je helpen in de naam van Christus". Toen de draak zijn kop uit het water hief, sprong Joris op zijn paard, maakte een kruisteken, stak met zijn lans de draak uit alle macht en deze viel op de grond. Joris zei dat God hem naar hen had toegestuurd om ze van de draak te verlossen en dat ze alleen maar in Christus hoefden te geloven en zich moesten laten dopen. De koning en de hele bevolking lieten zich dopen. Hierna trok Joris zijn zwaard en doodde de draak.

nog te zijn heringericht.

De patiënten werkten onder andere in de moestuin van het tehuis. Rond het complex domineerden waarschijnlijk akkers en graslanden. Op de akkers werden rogge, boekweit en hennep verbouwd en mogelijk ook erwten. Ook werden pollen van esparcette aangetroffen, een gewas waarvan het blad vermoedelijk bij de bestrijding van lepra werd gebruikt. Esparcette (*Onobrychis viciifolia*) heeft een symbiotische ⁴ relatie met de Rhizobium-bacterie. Deze bacterie helpt de plant stikstof uit de lucht vast te leggen in de bodem. Esparcette is een roze klaverachtige plant uit de vlinderbloemfamilie en lijkt veel op lupine. Het werd vroeger ook wel als bodembemester uitgezaaid. Het is een uitstekend voedergewas met name voor paarden. Het vermindert de kans op koliek ⁵, ondersteunt de spieropbouw omdat het veel eiwitten en aminozuren bevat, ontstekingsremmend is en het weefselherstel ondersteunt. Esparcette wordt 20 tot 70 cm hoog en heeft een voorkeur voor vochtige kalkrijke grond, zoals bij de leprozerie zal zijn aangetroffen.

Esparcette (*Onobrychis viciifolia*), plant uit de vlinderbloemfamilie

DE SLUITING VAN HET LEPROZENCOMPLEX

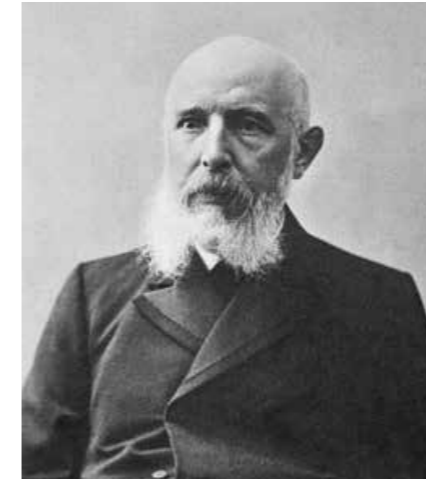
In het laatste deel van de 16^e eeuw verhuisden de patiënten vanuit het Sint Jurriëncomplex naar een ander gebouw buiten de stad. Toen in 1641 alle leprozen overleden waren, besloten Schepenen en Raad het huis te sluiten en te verkopen. De vader en moeder, Jan Roelofsen en zijn vrouw, mochten er nog "tot Paschen 1642" in blijven wonen, maar in 1657 was de voorgenomen verkoop nog niet gelukt. De meester van de leprozen, Hans Jacobsen van Schafhuysen, verzocht nog het huis te heropenen, maar Schepenen en Raad sloegen dit verzoek af, aangezien de door de aanvrager overlegde privilegiebrieven niet op dit huis van toepassing waren.

Na de sluiting van het gebouw, in het derde kwart van de 17^e eeuw, bleven de provisors met het beheer van de inkomsten en bezittingen belast, totdat Schepenen en Raad hen in 1694 ervan onthieven en de revenuen van het huis afstonden aan het kinder- of diaconieweeshuis. De diaconen legden van het beheer van die inkomsten afzonderlijk rekening en verantwoording af. Zij lieten patiënten in een gezin verplegen.

Tot rond 1800 zouden er nog overblijfselen van het complex aanwezig zijn geweest. Over sloop is echter niets bekend.

DE ZIEKTE LEPROZA KOMT NAAR EUROPA EN VERSPREIDT ZICH

Melaatsheid ofwel lepra is een besmettelijke infectieziekte veroorzaakt door de Rhizobium-bacterie. Deze leprabacterie werd in 1873 door Armauer Hansen ontdekt in het Sint George

Gerhard Henrik Armauer Hansen (1841-1912), ontdekker van de leprabacterie.

Leprosenhospitaal in het Noorse Bergen. Over hoe de ziekte in Europa en in onze streken terecht gekomen is, bestaan verschillende theorieën. Gedacht wordt dat de ziekte vanuit India stamt en zich vandaar naar het oosten (China) en via Afghanistan, Iran en het Midden-Oosten naar het westen heeft verspreid. Dit gebeurde dan via oorlogen, handel en bedevaarten. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat de ziekte in West-Europa uit Scandinavië kwam. In Engeland werd een 15 eeuwen oud skelet van een jongeman gevonden met sporen die wijzen op lepra. Nader onderzoek wees uit dat hij hoogstwaarschijnlijk afkomstig was uit Zuid-Scandinavië, een gebied waar lepra toen voorkwam. Het gaat om een leprabacterie die valt te onderscheiden van andere middeleeuwse voorbeelden. De ziekte kan dus mogelijk ook van meerdere kanten gekomen zijn. Nader onderzoek kan leiden tot een beter inzicht in de verspreiding van de ziekte lepra.

Tot diep in de 11^e eeuw was de kerk bepalend voor de reactie op armoede en ziektes. In de daaropvolgende eeuw komen leprozerieën en hospitalen op. Tot het eind van de 12^e eeuw hadden veel grotere steden gasthuizen waar zieken, zwakken, daklozen en pelgrims werden opgevangen. Onderdak, bed en voedsel waren gratis. De medische zorg was secundair. Zielenheil was belangrijker dan genezing. Bij opname

in een hospitaal moest men eerst biechten en vaak bij de maaltijd het onzevader of een ander gebed bidden. Religieuzen stonden in voor de dagelijkse verzorging. Hospitalen waren aanvankelijk toegankelijk voor verschillende doelgroepen, maar geleidelijk ontstonden er gespecialiseerde instellingen voor geesteszieken (dolhuizen), blinden, wezen of vondelingen.

Leprozen werden vanaf het begin naar aparte opvangplaatsen verwezen. Ze werden als onrein beschouwd en moesten dus geïsoleerd en gecontroleerd worden. In Europa nam de ziekte in de jaren rond 1100 grotere vormen aan ten gevolge van de kruistochten en de trek naar de steden. Daarop aansluitend gingen leken zich, uit religieuze overtuiging, bekommeren om mensen met deze ziekte. Geleidelijk ontstonden er kolonies met georganiseerde leprozerieën: duurzame gebouwen met de allure van een dorp met een kapel, brouwerij en akkers. Daarnaast leefden bepaalde melaatsen met minder inkomen in eenvoudige huisjes van leem en stro met een lapje grond. Na hun overlijden werden die huisjes verbrand.

Leprozerieën in de Lage Landen werden traditioneel door rooms-katholieke religieuzen geleid. In de Noordelijke Nederlanden werden de leprozerieën een verantwoordelijkheid van de plaatselijke besturen, die regenten voor deze instellingen aanstelden. Vooral in de middeleeuwen werden in West-Europa veel leprozenhuizen gebouwd. Bijna tweeduizend in totaal. Nederland telde een vijftigtal leprozerieën. De afzondering van de lepralijders gebeurde niet overal op dezelfde wijze. Soms lagen leprozenhuizen een eind buiten de stad, zoals in Harderwijk, maar vaak ook in de stad. Straatnamen in veel steden herinneren daaraan zoals: 'Lazarusstraat' in onder andere Middelburg; 'Zieken' in Den Haag; 'Leprozen-gracht' (nu Waterlooplein) in Amsterdam.

In de 17^e eeuw nam het aantal leprozen af. Na het verdwijnen van lepra werden veel leprozerieën in Nederland in gebruik genomen als weeshuis of bejaardenhuis. De leprozerie van Haarlem heette later "het Dolhuys" en was tevens een psychiatrische inrichting. De laatste oude leprozerie in Nederland te Leeuwarden werd in 1672 gesloten.

VOETNOTEN BIJ HET ARTIKEL

- ¹ Een beneficium (van: bene= goed, en ficere= doen) is een begrip uit het middeleeuwse leenrecht, waarbij een grootgrondbezitter een gunst aan iemand verleende in ruil voor diensten als militaire bijstand, het bewerken van de grond, of het besturen van de bewoners. De betekenis werd zowel in het wereldlijke als in het kerkelijke recht gebruikt.
- ² Een vicarie is volgens het Nederlands recht een stichting. Het was oorspronkelijk een middeleeuwse rechtspersoon naar kerkelijk én wereldlijk recht.
- ³ Alteratie is de overstap van het gemeentebestuur van het rooms-katholieke geloof naar het protestantisme.
- ⁴ Bij een symbiotische relatie leven twee organismen van verschillende soorten langdurig samen.
- ⁵ Koliek is een aanvalsgewijs optredende en krampende pijn, die gepaard gaat met de drang om te bewegen en vaak ook met misselijkheid en braken. Vaak veroorzaakt door een niersteen.

BRONNEN

- Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe, locatie Harderwijk
- Wikipedia: Leprozerie
- Historiek.net: Lepra in de Middeleeuwen
- Universiteit Leiden: Onderzoek onder leiding van Sarah Inskip
- RAAP-rapport nr. 1919: Opgraving Sint Jurriëncomplex in 2007
- NU.nl: Eerste opgegraven leprozerie
- Dries van den Akker s.j.: Georgius van Lydda
- Wim Verzelen: Hospitalen en leprozerieën

Johannes van Hell, stadsarchivaris, schatzoeker

Na een kort ziekbed overleed op 18 mei 2024 Johannes van Hell. Hij werd 86 jaar. Van 1983 tot zijn pensionering in 2002 was Johannes archivaris van de gemeente Harderwijk, sinds 1987 ook van zijn woonplaats Putten. Hij is van buitengewoon belang geweest voor de kennis over de historie van Harderwijk.

Dankzij zijn vakkennis en bijzondere geheugen hebben tal van onderzoekers interessante publicaties kunnen doen.

tekst **Govert van der Boom**

Govert van der Boom is lid van Herderewich en oud-voorlichter van de gemeente Harderwijk

Na het gymnasium in Harderwijk studeerde Johannes enige tijd theologie, maar switchte naar rechten. Na zijn propedeuse keerde hij terug naar het ouderlijk huis, waar hij voor zijn levensonderhoud kippen en zeugen ging houden. Zijn hart lag daar echter niet, en studieus als hij was schreef hij zich in 1980, rond zijn 43^e jaar, alsnog in bij de Rijks Archiefschool in Den Haag. Na een stage in Arnhem werd hij in 1983 benoemd tot gemeentearchivaris van Harderwijk. Hij zou de enige blijven: na zijn pensionering bracht Harderwijk het beheer onder bij het Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe.

Het archief van Harderwijk over de periode 1813 - 1944 had jarenlang opgeslagen gestaan in het Rijksarchief in Arnhem. Het nieuwe stadhuis, anno 1982, kreeg een deugdelijke archiefkelder. Toen de gemeente bovendien in 1983 Johannes van Hell als gemeentearchivaris aanstelde, kwam het archief terug naar Harderwijk. Zijn taak was het, in de woorden van toenmalig rijksarchivaris Mentink, 'uit een wanorde orde te scheppen' en het verleden voor iedereen toegankelijk te maken.

Een opvallend onopvallende persoonlijkheid was de vrijgezel Van Hell, met zijn slepende pas, humor, besmukte lach en trage, wat geaffecteerde wijze van spreken.

Tot de eersten die van zijn archiefkennis dankbaar gebruik maakten, behoorde Joop Kooiman, nu erelid van Herderewich. Voor zijn boek over de Calicotfabriek in Harderwijk deed hij onderzoek naar de vervaardiging van 'katoentjes'. De intensieve begeleiding door Van Hell leidde ertoe dat hij zo'n vier jaar onbezoldigd assistent bleef van de (parttime) archivaris om samen de almaar aanzwellende stroom onderzoekers wegwijs te maken. Terwijl er twee jaar eerder,

rond het 750-jarig bestaan van Harderwijk, nog nauwelijks bronmateriaal was om boeken uit te geven, wist Johannes talrijke onderzoekers te inspireren. Joop roemt zijn ijzeren geheugen en de manier waarop hij steeds nieuwe interessante histories wist op te diepen. Het resultaat: een stroom boeiende publicaties sindsdien. De archiefruimte en later de studiezaal werden een ontmoetingsplaats voor vele amateurhistorici. Johannes' eigen kamer ademde vooral een sfeer van sigarenrook, want Johannes was tot zijn laatste dagen een fervent roker. Op zijn kist had de familie een asbak geplaatst met zijn twee laatste peuken.

Zelf profiteerde ik als gemeentevorlichter ook volop van Van Hell, bijvoorbeeld om evenementen, speeches en officiële gelegenheden te verrijken met historische context. Zo ontstond uit het speurwerk van Johannes naar de achtergronden van de Harderwijkse oorlogsslachtoffers het boekje 'Niet alléén op 4 mei, Harderwijkse oorlogsslachtoffers', het enige dat Johannes van Hell onder eigen naam publiceerde. Ook genoemd moet worden zijn hoofdstuk over het ontstaan van Harderwijk in het boek 'Geschiedenis van Harderwijk' (Boom, 1998). De grootst mogelijke waardering verdient Johannes van Hell omdat hij in zijn negentien jaar als stadsarchivaris talrijke professionele en amateurhistorici begeleidde naar de rijke bronnen in de kelders van het stadhuis.

Voor zijn grote verdiensten, ook als archivaris van Putten, bestuurslid van de Stichting Oktober 1944 en vanaf de oprichting van Museumboerderij Mariahoeve, werd Johannes van Hell in 2012 benoemd tot Lid in de Orde van Oranje-Nassau.

tekst **Tiemen Goossens Hzn.**

Tiemen Goossens Hzn. Is lid van Herderewich en oud-medewerker van het Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe

Op 18 mei van dit jaar overleed in zijn woonplaats Putten Johannes van Hell, oud-archivaris van de gemeenten Harderwijk en Putten.

Zijn rol voor Harderwijk heeft een bijzondere voorgeschiedenis. Het zogenaamde Oud Archief Harderwijk (1231 – 1813) werd in 1919 overgebracht naar het Algemeen Rijksarchief in Den Haag ter inventarisatie. In 1935 was dit karwei voltooid, maar omdat het stadhuis aan de Markt geen geschikte archiefbewaarplaats had bleef dit archief voorlopig in Den Haag. In 1968 volgde de overbrenging naar het Rijksarchief in Arnhem. Rond 1980 deden zich in Harderwijk een aantal gunstige ontwikkelingen voor. In 1981 werd gevierd dat Harderwijk 750 jaar stadsrechten had. Ondertussen was het nieuwe stadhuis in aanbouw, met een geschikte ruimte voor de archiefbewaarplaats. Bovendien voelde de gemeente het aan haar stand verplicht om een eigen gemeentearchivaris te hebben. De keuze viel op Van Hell, tot dan werkzaam voor het Rijksarchief in Arnhem.

Eind 1983 was de archiefbewaarplaats zodanig gevuld dat 'Van Hell' open kon gaan voor het publiek. Zijn eerste bezoekers waren pastoor Karel Mars en Niek de Jong. Als bezoeker kwam ik er veel in de jaren '90. Het is mij vooral bijgebleven dat hij mij wel eens verraste met gegevens uit een interessant stuk en dan zei: "Misschien is dit iets voor u". Diverse boeken hebben een voorwoord waarin Van Hell wordt bedankt voor zijn inspiratie en tijdsinvestering.

Na zijn pensionering in september 2002 werd het gemeentearchief onderdeel van het Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe, overeenkomstig zijn advies. Hij bleef het archief van Harderwijk trouw door op dinsdagmiddag langs te komen. In april 2016 nam hij definitief afscheid, vlak voor de grote verbouwing van het stadhuis. Dit was het einde van een tijdperk van ongeveer 33 jaar. Ik wil hem bij deze gelegenheid herdenken als iemand met een uiterst dienstverlenende instelling, in combinatie met veel kennis van Harderwijk en Hierden.

BRON

- Schilderskrant 25 augustus 1983

Matty Moggré, oud-voorzitter van Herderewich, toont enkele voorwerpen uit de archeologische kelder. Achter haar Dorien te Kieft, de archeoloog die de opgraving aan de Havendam heeft geleid. FOTO: Ruben Schipper

Inzet: de uilenbeker. Deze in 3D-geprinte versie is groter dan het origineel. FOTO: Ruben Schipper

Archeologische kelder Havendam geopend

tekst Jan Ruijne

Jan Ruijne is journalist en historicus. Hij maakt deel uit van de redactie van het Vittepraetje.

Wie de dwangburcht van de hertog wil zien moet de kelder in

Bezoekers moeten hun verbeelding op volle toeren laten werken als ze afdalen in de kelders van het restaurant Lef & Co aan de Havendam in Harderwijk. Hier, onder het straatniveau, zijn de restanten te zien van een dwangburcht, een bolwerk en een kazemat, echo's uit het rijke Harderwijkse verleden. Maar het is niet makkelijk om dat verleden voor je te zien. Wat dat betreft heeft wethouder Martijn Pijnenburg een punt, toen hij bij de opening op 5 juli de verzuchting uitsprak dat het toch wel erg fijn zou zijn als er ooit een replica van de dwangburcht wordt gemaakt.

Eind 2020 werd het restaurant Papa Beer – bij oudere Harderwijkers beter bekend als restaurant IJsselmeer – gesloopt. Voordat de gemeente een sloopvergunning verleende waren er afspraken gemaakt met de nieuwe eigenaren, Harmen Mons en Johannes Kok. Zij stemden ermee in dat archeologen de tijd zouden krijgen om na de sloop de ondergrond te onderzoeken. Door eerdere, kleinere opgravingen in de directe omgeving was bekend dat de grond onder het restaurant welhaast zeker interessant materiaal moest bevatten.

De resultaten overtroffen alle verwachtingen. Er werden resten van de dwangburcht gevonden, een gaaf stuk stadsmuur kwam bloot te liggen en de fundamenten van een stadspoort werden aangetroffen. Plus dat veel gebruiksvoorwerpen werden gevonden. Die voorwerpen werden vooral aangetroffen in een aantal putten. Na de opgraving werd het nieuwe restaurant Lef & Co gebouwd,

Deze gouden schakelketting werd gevonden in een beerput van de stadhouderswoning binnen de dwangburcht

maar met behoud van een kelder met daarin veel historisch belangwekkend materiaal.

Om een kelder toegankelijk te maken is meer nodig dan een deur en een trap. Zo'n twintig Harderwijkers bundelden hun krachten in de initiatiefgroep STRAK (Stichting ter Realisatie Archeologische Kelder Harderwijk). Deze stichting ging op zoek naar geld om de kelder geschikt te maken voor het publiek. Want de stichting wilde niet alleen de vochtregulering en de verlichting op orde brengen, nee, de stichting wilde ook een verhaal vertellen.

Het resultaat is een mooi verlichte kelder met diverse gebruiksvoorwerpen en met hier en daar verklarende tekstborden. Wat die gebruiksvoorwerpen betreft: er zijn twee haakbussen te vinden in het interieur. De reden: tijdens de opgraving is een schietgat gevonden met een nis. De archeologen zijn ervan overtuigd dat hier een haakbus heeft gehangen, de zestiende eeuwse voorloper van het geweer. STRAK heeft twee haakbussen in 3D laten printen en deze getrouwe kopieën van het origineel zijn in de kelder te zien. Ook is er een in 3D-geprinte versie van de uilenbeker te zien. Deze beker was een van de belangrijkste vondsten. Een dergelijke zestiende eeuwse beker is zeldzaam en archeoloog Dorien te Kieft toonde zich tijdens de opgraving erg blij met deze vondst. Verder heeft het Stadsmuseum een scheepskanon en een stel handboeien in bruikleen gegeven.

De voorzitter van STRAK, Erik Kleyberg, vertelde over de totstandkoming van de archeologische kelder en over de tegenslagen waar de initiatiefgroep mee geconfronteerd werd. Zo was de kelder al praktisch klaar toen Harderwijk geteisterd werd door hevige regenbuien, waarna de kelder vol water liep. De verlichting ging kapot en de zojuist aangebrachte verf bladderde van het plafond. "We konden weer opnieuw beginnen." Inmiddels moet een pomp nieuw wateronheil voorkomen. Helemaal compleet is de inrichting nog niet. "We willen nog geluidsfragmenten en rook-

machines toevoegen." Daar is geld voor nodig en STRAK gaat de komende tijd proberen dat geld binnen te hengelen.

De ingang van de archeologische kelder bevindt zich links van de entree van restaurant Lef & Co. Wie de trap afdalt, krijgt rechts een zeshonderd jaar oude stadsmuur te zien. Na zo'n vijftien meter rechtdoor lopen gaat de bezoeker door een doorgebroken muur van het bolwerk en komt dan in de kazemat, waar vroeger de soldaten zaten. Hier is een trap te zien die ooit toegang bood tot de stadhouderswoning binnen de dwangburcht. Ook is een waterput te zien. Deze is opnieuw opgemetseld, maar wel met de originele stenen. Tijdens de opening droomde wethouder Martijn Pijnenburg, dwalend door de kelder, hardop hoe mooi het toch zou zijn als de inrichting verrijkt zou worden met een replica van de dwangburcht. "Daarmee krijgt deze kelder nog meer betekenis."

De kelder is alleen onder de begeleiding van een stadsgids toegankelijk. Geïnteresseerden kunnen kiezen uit de gidsen van het Gilde van Harderwijker Stadsgidsen (06-2349 1156; coordinator@stadsgidsenharderwijk.com) of de stadsgidsen van Stichting Rondeel (06-4846 8640; contact@rondeelharderwijk.nl)

DWANGBURCHTEN

"Een dwangburcht of dwangkasteel is een versterkt bouwwerk waar vanuit de bewoners van de plaats of de omliggende regio of streek onder bedwang worden of werden gehouden", zo luidt de definitie op Wikipedia. Die vlag dekt de lading heel aardig. Hertog Karel van Gelre (1467-1538) heeft meerdere dwangburchten laten bouwen. Ze stonden in Deventer, Hattem, Zutphen, Doesburg en natuurlijk Harderwijk. Officieel moesten de soldaten binnen zo'n dwangburcht de vijand van buiten tegenhouden, maar het was vaak belangrijker om de orde in de stad te handhaven. Voornaamste doel: een ordelijk verloop van de belastinginning onder de stadsbevolking. Karel van Gelre voerde vele oorlogen. Dat kostte veel geld, geld dat door de bevolking moest worden opgebracht. De dwangburchten speelden daarbij een sleutelrol. Veel van deze burchten hadden een kort bestaan. Zo gauw de bevolking kans zag werden de burchten afgebroken.

Stichting Joods Erfgoed Harderwijk (SJEH)

OPROEP

De Stichting JEH wil de herinnering aan de Joodse Harderwijkers bewaren en hun geschiedenis vertellen door:

- de heruitgave van het boek 'De Joodse Harderwijkers' van Anton Daniëls. Anton heeft na de eerste uitgave veel nieuwe informatie gekregen en deze is verwerkt in een nieuwe uitgave.
- de transitie van de voormalige synagoge. Het is de bedoeling dat de Stichting JEH eigenaar wordt van het pand van de voormalige synagoge en dat er een forse aanpassing gaat plaatsvinden.

In samenwerking met de Stichting de Oude Synagoge, die in het pand een inloophuis exploiteert, willen wij het gebouw en de organisatie transformeren tot:

- een vernieuwde expositie over de voormalige Joodse Harderwijkers;
- een plek waar je, met behulp van de modernste technieken, kan ervaren wat systematische onderdrukking is (antisemitische experience);
- een kenniscentrum;
- een plek waar iedereen welkom is, inloop 2.0.

tekst **Matty Moggré**

Matty Moggré is voorzitter van de Stichting Joods Erfgoed Harderwijk

De Stichting JEH heeft meer financiële ruimte nodig om de werving van fondsen voor het benodigde geld (anderhalf miljoen) succesvol op gang te brengen. Daarom zoeken wij concreet mensen:

- die met een regelmatige donatie de stichting financieel willen versterken;
- die ons met raad en daad willen bijstaan en nu of later een steentje willen bijdragen met hun kennis en kunde;
- die anderen kunnen benaderen of aandragen, zodat wij ze zelf kunnen benaderen met een bepaalde vraag.

Ben je iemand die bereid is financieel of inhoudelijk wat voor ons te betekenen, neem dan contact op met voorzitter@stichtingjeh.nl. Ook als je mensen kent, die ons vooruit kunnen helpen.

Natuurlijk gaan wij zelf ook aan de slag. Enkele vrijwilligers willen op kleine en grote evenementen informatie geven en/of van alles verkopen, bijvoorbeeld op de Open Monumentendag en de herfstfair. Waar anderen een crowdfunding starten, kunnen wij een lezing verzorgen over de geschiedenis van de Harderwijkse Joden en Brenda Aartsen wil wel een basiscursus Hebreeuws verzorgen. Kortom, we moeten aan de slag en gaan dat ook doen. Het verhaal moet verteld worden! Heb je een idee = Help mee!

Dankzij deze sponsors is het mogelijk een mooi blad uit te geven:

Word voor minimaal € 50,00 sponsor van ons Vittepraetje. Wij vermelden u op de website (met link) en in ons blad. Mailen kan ook: info@herderewich.nl

Word voor minimaal € 19,50 lid van Herderewich.

- Een lidmaatschap loopt per kalenderjaar.
- Een lidmaatschap is persoonlijk.
- Een tweede lid per gezin betaalt € 10,00, maar ontvangt dan geen extra blad.
- Mensen die na 1 juli lid worden, betalen € 10,00.
- Vier keer per jaar verschijnt er een Vittepraetje.
- Leden die het blad per post ontvangen, betalen de portokosten.
- De minimale contributie € 19,50, te voldoen voor 1 mei.

Zie verder www.herderewich.nl

*Deel van de oude route van de Harderwijkerweg in Hulshorst
foto: Anita Raaphorst*

Vittepraetje

De naam van ons kwartaalblad 'Vittepraetje' is een taalkundige vrijheid, gebaseerd op 'vitte' en 'praetje'.

Een 'vitte' was de naam van een handelskolonie in Scandinavië tijdens de late middeleeuwen. De Harderwijkse koggen voeren in de Hanzetijd onder andere naar Scandinavië. Op de zuidpunt van het Deense eiland Schonen had Harderwijk een eigen vitte, een stuk land met pakhuizen, winkels, kramen en werkplaatsen voor kooplieden en ambachtslieden. Ze woonden en werkten daar. Op de vitte golden dezelfde wetten en regels als in Harderwijk. Een vitte was dus een plaats uit de historie en ver weg van de stad Harderwijk.

Een 'praetje' is een kort gesprek over alledaagse dingen, of een korte verhandeling of lezing. Kooplieden en ambachtslieden op de vitte waren soms maanden van huis en konden in de winter vaak niet uitvaren voor de thuisreis. Tijdens hun verblijf daar moesten de kooplieden zich zien te vermaken en dat deden zij onder andere met het vertellen van verhalen. Ook na terugkomst in Harderwijk waren de sterke verhalen niet van de lucht.